

ЗАГРОЗИ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТАН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ (МОНІТОРИНГ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ)

Резюме

Визначено тенденції та характер змін загроз у сфері екологічної та техногенної безпеки в контексті моніторингу реалізації Стратегії національної безпеки України. Наголошено, що високий рівень техногенного навантаження та надмірний антропогенний вплив на територію України обумовлений наявністю комплексу гірничодобувних, хімічних, енергетичних об'єктів, значною кількістю промислово-міських агломерацій і високою щільністю населення у промислово-розвинутих регіонах держави.

Показано, що реальні загрози для населення і довкілля формує значний обсяг відходів виробництва та споживання і неналежний рівень їх вторинного використання, переробки та утилізації. Наголошено на необхідності ухвалення рамкового закону в цій сфері, в якому необхідно визначити механізми запобігання та зменшення обсягів утворення відходів, зниження негативних наслідків від управління відходами, сприяння їх повторному використанню і відновленню в якості вторинної сировини та енергетичних ресурсів.

Підкреслено необхідність подальшого вдосконалення державної системи моніторингу довкілля, незадовільний стан якої визначено як актуальну загрозу національній безпеці в екологічній сфері. Наголошено на необхідності удосконалення єдиної державної системи та сил цивільного захисту, що потребує запровадження дієвої системи взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади для реалізації державної політики у сфері запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного характеру, розвитку нормативно-правової бази та підвищення рівня технічного забезпечення сил цивільного захисту.

Акцентовано увагу на зростанні екологічних і техногенних загроз у зоні проведення Операції Об'єднаних Сил, найбільш актуальними з яких є значне погіршення якості питної води, порушення в роботі систем господарського та питного водопостачання, затоплення шахт на окупованій території, що призводить у тому числі до виходу високо мінералізованих шахтних вод на поверхню і значного забруднення водоносних горизонтів.

З урахуванням визначених тенденцій формування та прояву актуальних загроз національній безпеці у сфері екологічної та техногенної безпеки запропоновано рекомендації Кабінету Міністрів України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій щодо відпрацювання необхідних заходів з метою мінімізації та запобігання вказаних загроз.

ЗАГРОЗИ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТА ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СТАН НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ (МОНІТОРИНГ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ)

У довгостроковому плані стан навколишнього середовища в державі характеризується аномальним рівнем техногенних навантажень на земельні, водні, біотичні, мінерально-сировинні ресурси, а також зростаючим впливом наслідків глобальних змін клімату, включаючи потепління, збільшення інтенсивності опадів та ін.

У Стратегії національної безпеки України визначено наступні загрози екологічній безпеці¹:

- надмірний антропогенний вплив і високий рівень техногенного навантаження на територію України;
- негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи;
- значний обсяг відходів виробництва та споживання і неналежний рівень їх вторинного використання, переробки та утилізації;
- незадовільний стан єдиної державної системи та сил цивільного захисту, системи моніторингу довкілля.

Надмірний антропогенний вплив і високий рівень техногенного навантаження на територію України обумовлений наявністю комплексу гірничодобувних, хімічних, енергетичних об'єктів, значною кількістю промислово-міських агломерацій і високою щільністю населення у промислово-розвинутих регіонах держави.

Значна концентрація промислових виробництв в окремих регіонах держави, функціонування великих промислових комплексів, де зосереджено потенційно небезпечні об'єкти різних категорій та потужності в цілому обумовлює зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій (НС) техногенного характеру.

¹ Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7>

Так, за дев'ять місяців 2018 р. в Україні зареєстровано 94 НС, серед яких 28 техногенного характеру, 63 природного характеру та 3 соціального характеру².

Внаслідок цих надзвичайних ситуацій загинуло 121 та постраждало 552 особи. Порівняно з аналогічним періодом 2017 р. загальна кількість НС у 2018 р. зменшилася майже на 32 %, при цьому кількість НС техногенного характеру зменшилася на 31,7 %, а НС природного характеру – на 30,8 %. Також, порівняно із аналогічним періодом 2017 р., спостерігається зменшення кількості загиблих та постраждалих в НС на 13,6 % та 29,2 % відповідно (табл. 1).

Таблиця 1

Показники надзвичайних ситуацій в Україні у 2018 р.³

Показники	9 місяців 2017 р.	9 місяців 2018 р.	Зміна показника, %
Загальна кількість НС	138	94	- 31,9
<i>у тому числі:</i>			
Техногенного характеру	41	28	-31,7
Природного характеру	91	63	-30,8
Соціального характеру	6	3	-50,0
<i>у тому числі за рівнями:</i>			
Державного рівня	2	2	0
Регіонального рівня	7	5	-28,6
Місцевого рівня	56	44	-21,4
Об'єктового рівня	73	43	-41,1
Загинуло людей внаслідок НС	140	121	-13,6
Постраждало людей внаслідок НС	780	552	-29,2
Матеріальні збитки від НС, тис. грн	709116	413293	-48,9

² Інформаційно – аналітична довідка про виникнення НС в Україні упродовж 9 місяців 2018 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-za-kvartal/83622.html>

³ Інформаційно – аналітична довідка про виникнення НС в Україні упродовж 9 місяців 2018 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsns.gov.ua/ua/Dovidka-za-kvartal/83622.html>

У цілому наявні дані свідчать як про зниження кількості НС техногенного походження, так і про зменшення втрат і матеріальних збитків від них упродовж 9 місяців 2018 р.

Разом з тим треба відмітити, що на території проведення Операції Об'єднаних Сил (ООС) продовжує наростати загроза катастрофічного підтоплення й затоплення прилеглих міст та селищ, непрогнозованого руху вибухонебезпечних і токсичних газів до районів промислової та житлової забудови, забруднення підземних і поверхневих джерел водопостачання через численні порушення технологічного регламенту водовідливу шахт.

Нині *негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи* проявляються у широкомасштабному радіоактивному забрудненні довкілля, наявності великої кількості радіоактивних матеріалів і радіоактивних відходів на території промайданчика ЧАЕС і зони відчуження, що потребує безпечного поводження з ними. Як і раніше, проблемою залишається повернення до нормального життя територій за межами зони відчуження, що також зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС.

Треба відмітити, що 16 жовтня 2018 р. парламент у другому читанні та в цілому підтримав законопроект, яким передбачено продовження дії Загальнодержавної програми зняття з експлуатації ЧАЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, а також виділення необхідного фінансування на продовження робіт на відповідних об'єктах⁴. Зокрема, оновленою Загальнодержавною програмою, що продовжена до 2020 р., передбачено завершення будівництва та введення в експлуатацію нового безпечного конфайнменту (НБК), сховища відпрацьованого ядерного палива «сухого» типу і початок робіт із перевезення відпрацьованого ядерного палива та переробки радіоактивних відходів, накопичених за період експлуатації Чорнобильської АЕС.

⁴ Закон України «Про внесення змін до Загальнодержавної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2595-viii>

Треба відмітити, що у кінці січня 2019 р. Чорнобильська АЕС отримала дозвіл на експлуатацію огорожувального контуру НБК та продовжує роботи для введення Арки в експлуатацію. Проект «Підсилення та герметизація будівельних конструкцій II черги ЧАЕС, що виконують функції захисного контуру НБК», тривав протягом 35 місяців. З початком експлуатації НБК будівельні конструкції огорожувального контуру НБК увійдуть до складу споруди НБК і будуть експлуатуватись як єдиний об'єкт.

Законом «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення поводження з радіоактивними відходами» визначається порядок формування та використання коштів Державного фонду поводження з радіоактивними відходами⁵. Створення Державного фонду поводження з радіоактивними відходами у складі спеціального фонду Державного бюджету сприятиме належному фінансуванню створення та утримання сховищ зберігання радіоактивних відходів.

Значний обсяг відходів виробництва та споживання і неналежний рівень їх вторинного використання, переробки та утилізації формує реальні загрози для населення і довкілля. За даними Міністерства екології та природних ресурсів, щорічно в Україні в середньому утворюється 10 т відходів в розрахунку на одного мешканця, що у 2 рази більше від середнього показника в країнах Європейського Союзу⁶. Загалом в Україні накопичено близько 36 млрд т відходів, що становить понад 50 тис. т на 1 квадратний кілометр території держави.

Високий рівень утворення відходів та незначні показники їх повторного використання в Україні призводять до нагромадження значних обсягів твердих відходів у промисловості та комунальному секторі, з яких лише незначна частина застосовується як вторинні матеріальні ресурси,

⁵ Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення поводження з радіоактивними відходами». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-shodo-udoskonalennya-mehanizmu-fina-42626>

⁶ Щороку в Україні в середньому утворюється 10 тон відходів в розрахунку на одного мешканця. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://menr.gov.ua/news/31841.html>

а більша частина потрапляє на звалища. Особливістю загрозової ситуації, що склалася у сфері поводження з відходами в Україні, є утворення великих обсягів відходів за відсутності належної інфраструктури поводження з ними.

За наявними даними Державної служби статистики України⁷, на території держави у 2017 р. було утворено 366 млн т відходів, що на 23,6 % більше порівняно з 2016 р. При цьому із загального обсягу утворених відходів 360,2 млн т припадає на відходи, що утворились унаслідок економічної діяльності підприємств та організацій, і лише 5,8 млн т від загального обсягу відходів утворено у домогосподарствах.

Треба відмітити, що відсутність системи перероблення та роздільного збирання побутових відходів призводить до втрати значних обсягів цінних матеріалів, що містяться у відходах і можуть бути введені у господарський обіг через повторне використання.

Значні обсяги накопичених в Україні відходів за відсутності ефективних заходів, спрямованих на запобігання їх утворенню, проведення їх утилізації, знешкодження та видалення, значно погіршують екологічну ситуацію в державі. Для виправлення ситуації Кабінет Міністрів України схвалив Національну стратегію управління відходами⁸ як стратегічний документ державного рівня, що визначає політику у сфері поводження з усіма видами відходів до 2030 р. Тоді ж було ухвалено рішення про створення на рівні Уряду Координаційної ради з питань реалізації Національної стратегії управління відходами.

Реформою сфери управління відходів передбачено створення належної інфраструктури для поводження з ними. Міністерством екології та природних ресурсів України було підготовлено Національний план управління відходами, що пройшов погодження з іншими органами виконавчої влади. Цей документ передбачає ряд комплексних заходів, зокрема, створення єдиного органу, що відповідатиме за сферу управління

⁷ Статистичний збірник «Довкілля України за 2017 рік». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

⁸ Уряд схвалив Національну стратегію управління відходами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250405028>

відходами. Для його створення має бути ухвалено необхідне секторальне законодавство, що дозволить запровадити в Україні нову модель управління відходами, що передбачає мінімізацію відходів та їх повторне використання. Схвалення Національного плану управління відходами та прийняття рамкового закону «Про управління відходами» дозволить Україні отримати секторальні законопроекти щодо кожної групи відходів.

Сучасний стан єдиної державної системи та сил цивільного захисту характеризується наявністю комплексу проблем, що потребують нагального вирішення. Насамперед, структура та чисельність формувань Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (ОРС ЦЗ) неповною мірою враховує обсяги покладених на них завдань та особливості реагування на НС техногенного та природного походження у відповідних регіонах держави. Крім того, існує необхідність у якнайшвидшому технічному переоснащенні сил цивільного захисту насамперед формувань та підрозділів ОРС ЦЗ, сучасними зразками техніки, рятувальним обладнанням та спецзасобами.

Наявні дані свідчать⁹, що на оснащенні підрозділів ОРС ЦЗ близько 75 % автомобільної та пожежно-рятувальної техніки знаходиться в експлуатації від 15 до 45 років, значна частина якої потребує капітального ремонту або списання. Темпи фізичного та морального старіння випереджують темпи поставок нових зразків у 10-15 разів, що у найближчій перспективі призведе до зниження здатності підрозділів виконувати завдання за призначенням.

Гостро відчувається недостатня укомплектованість сучасними засобами хімічно-радіологічної розвідки та спеціального аварійно-рятувального обладнання для ліквідації аварій на хімічно-небезпечних об'єктах, а забезпеченість пересувними хімічно-радіологічними лабораторіями в сучасних умовах перебуває на низькому рівні.

⁹ Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dsns.gov.ua/files/prognoz/report/2017/rozdil_6.pdf

У цілому для особового складу пожежно-рятувальних підрозділів ОРС ЦЗ існує нагальна потреба у сучасних видах техніки та засобах оперативного реагування, спеціальних видах пожежної техніки для рятування людей у багатоповерхових будівлях, індивідуальному спорядженні та індивідуальних засобах захисту, у першу чергу, захисних дихальних апаратах.

Негативно впливає на стан державної системи цивільного захисту і відсутність єдиної системи моніторингу і прогнозування ризиків виникнення НС. Зокрема, повільно впроваджуються в практичну діяльність положення Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру¹⁰. Так, моніторинг і прогнозування ризику виникнення надзвичайних ситуацій в Україні здійснюється на рівні регіональних, галузевих та інших самостійних складових, не об'єднаних в єдину інформаційно-аналітичну систему.

Нагальним питанням є підвищення рівня фахової підготовки керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту шляхом обов'язкового проходження навчання, підвищення якості навчання у вищих навчальних закладах цивільного захисту та у відповідних центрах підготовки осіб рядового та молодшого начальницького складу.

У сучасних умовах Єдина державна система цивільного захисту потребує системного вдосконалення в частині приведення її організаційної структури відповідно до змін адміністративно-територіального устрою держави, перерозподілу повноважень та децентралізації влади.

Значно зростають вимоги до функціонування **державної системи моніторингу довкілля** у зв'язку із введенням у дію Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» 18 грудня 2017 р.¹¹. Відповідно до Закону така оцінка має здійснюватися з урахуванням стану довкілля в місці, де

¹⁰ Розпорядження КМУ від 22 січня 2014 р. № 37-р «Про схвалення Концепції управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/37-2014-%D1%80>

¹¹ Закон України «Про оцінку впливу на довкілля». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>

планується провадити плановану діяльність, враховувати рівні екологічних ризиків, перспективи соціально-економічного розвитку регіону, потужності та види сукупного впливу на навколишнє середовище. Тому необхідно провести вдосконалення системи моніторингу довкілля в частині більш широкого застосування засобів сучасних геоінформаційних систем, технологій дистанційного зондування Землі, геопросторового аналізу даних і тематичного картографування.

Відбувається *зростання екологічних і техногенних загроз у зоні проведення Операції Об'єднаних Сил*, спричинених російською агресією на Сході України. Найбільш актуальними з них є значне погіршення якості питної води, порушення у роботі систем господарського та питного водопостачання, затоплення шахт на окупованій території, що призводить у тому числі до виходу високо мінералізованих шахтних вод на поверхню і значного забруднення водоносних горизонтів.

Внаслідок некерованого затоплення шахт (до 80 об'єктів) активізувались процеси підтоплення прилеглих міст і селищ, руйнівних осідань поверхні, міграції токсичних сполук у поверхневі і підземні водні об'єкти.

У зв'язку з військовими діями, руйнацією інфраструктури на тимчасово окупованій території порушено екологічну рівновагу, що призвело до небезпечних змін стану навколишнього природного середовища на території площею близько 30 тис. км², де проживало близько 5 мільйонів осіб. Унаслідок військових дій на тимчасово окупованій території знищено, зруйновано та пошкоджено значну кількість загально-регіональних об'єктів критичної інфраструктури (інженерні мережі, нафтогазопроводи та ін.), що загрожує екологічній безпеці, здоров'ю та безпеці життєдіяльності населення на підконтрольній та непідконтрольній територіях. Надзвичайну небезпеку для населення і довкілля регіону формує затоплення шахт з каморою атомного вибуху (шахта Юнком, 1979 р.) та вихід на поверхню токсичних шахтних вод із отруєних виробок шахт міст Горлівка та Микитівка.

Це створює реальну загрозу потрапляння їх до р. Сіверський Донець, що є головним джерелом питного та господарського водопостачання регіону, а також до Азовського моря.

Внаслідок вибухів, використання військової техніки та будівництва оборонних споруд, знищення значних площ лісів, виникнення стихійних та умисних пожеж, неконтрольованої рубки відбувається руйнування територій природно-заповідного фонду, забруднення атмосферного повітря та ґрунтів хімічними продуктами вибухів боєприпасів. Додаткове забруднення приземного повітря пов'язане з вуглепородними териконами (до 1200 об'єктів), більше 300 з яких горять і за умови підтоплення здатні до вибуху.

Вкрай актуальною загрозою стає **активізація негативних процесів зміни клімату**, що проявляються через збільшення інтенсивності гроз, градів, шквалів, посилення посух, збільшення тривалості спекотних періодів, що у свою чергу формує нові загрози для здоров'я населення та стану екосистем і призводить до значних економічних збитків.

Погодні аномалії, зафіксовані в Україні протягом останніх років, підтверджують наявність негативних процесів зміни клімату. Особливо загрозовими явищами в умовах України є посилення посух, збільшення тривалості спекотних періодів «хвиль спеки», а також повторюваність і збільшення інтенсивності гроз, градів, шквалів. Дані Українського гідрометеорологічного центру свідчать, що підвищення середньої річної температури повітря в Україні на кінець 2017 р. становило 1.1°C, що перевищує підвищення глобальної температури. У той же час протягом останніх років в Україні майже вдвічі зросла повторюваність днів із максимальними температурами влітку, що перевищують 35°C.

Треба відзначити, що в Україні досить активно починає формуватися нова кліматична політика, і в рамках цього процесу наша держава однією із перших в Європі підписала та ратифікувала Паризьку кліматичну угоду, що прийде на зміну Кіотському протоколу. Разом із тим для успішної реалізації кліматичної політики необхідно ухвалення комплексу рішень у різних

секторах економіки включаючи енергетику, промисловість, агропромисловий комплекс, транспорт, землекористування, а також збереження і відтворення екосистем.

У 2018 р. у сфері екологічної безпеки реалізовувалися заходи із гармонізації українського природоохоронного законодавства із законодавством Європейського Союзу шляхом імплементації директив та регламентів ЄС, що має забезпечити більш повну інтеграцію екологічної політики до інших галузевих політик і створення дієвого механізму управління у сфері охорони довкілля.

У рамках виконання заходів із прийняття національного законодавства щодо стратегічної екологічної оцінки та визначення уповноваженого органу у цій сфері, Верховною Радою України прийнято Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку»¹². Законом запроваджено систематичний процес оцінки екологічних факторів і можливих наслідків на довкілля, у т.ч. на здоров'я населення, пропонованих документів державного планування та їх урахування під час прийняття рішень.

У першому читанні Верховною Радою України було прийнято законопроект «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», що має на меті здійснити гармонізацію екологічної політики відповідно до основних напрямів соціально-економічного розвитку та забезпечити можливість стабілізації стану довкілля в Україні. Документом передбачено можливість перегляду цілей Стратегії державної екологічної політики України кожні 5-6 років залежно від ефективності їх впровадження.

У частині формування та імплементації політики з питань зміни клімату розроблено проект Стратегії низьковуглецевого розвитку України до

¹² Закон України № 2354-VIII від 20.03.2018 «Про стратегічну екологічну оцінку». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19>

2050 р.¹³, що був схвалений Урядом та направлений на офіційний портал Рамкової конвенції ООН про зміну клімату.

У системі прийняття національного законодавства щодо доступу до екологічної інформації та визначення уповноваженого органу (органів) у цій сфері, за участі Проекту ЄС «Підтримка України в апроксимації законодавства ЄС у сфері навколишнього середовища» розроблено законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у частині доступу до екологічної інформації». Законопроектом передбачається приведення у відповідність Директиві термінології, яка вживається у національному законодавстві, що регламентує порядок доступу до інформації, зокрема інформації про стан довкілля. Також законопроект розширює складові поняття «екологічна інформація» у відповідності до рекомендації ЄК щодо впровадження Директиви.

Висновки

Загрози національній безпеці у сфері екологічної та техногенної безпеки зберігаються через високий рівень ризиків для екосистем та здоров'я населення, обумовлений значним забрудненням атмосферного повітря, водних джерел, земельних ресурсів в умовах недосконалої системи управління та недостатнього моніторингу довкілля. Характер змін загроз у сфері екологічної та техногенної безпеки обумовлює необхідність перегляду основних стратегічних завдань державної екологічної політики у зв'язку із підписанням Угоди про асоціацію України з ЄС та забезпечення поетапного наближення природоохоронного законодавства до відповідних директив ЄС.

Складною залишається ситуація у сфері поводження з відходами, що характеризується недотриманням екологічних вимог при їх видаленні та відсутністю сучасних систем їх збирання, перероблення та утилізації. За даними Міністерства екології та природних ресурсів, щороку в Україні

¹³ Уряд України підтримав Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 року». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ostap-semerak-uryad-ukrayini-pidtrimav-strategiyu-nizkovugleceвого-rozvitku-ukrayini-do-2050-roku>

утворюється близько 10 т відходів на людину проти 5 т у країнах ЄС. Загалом в Україні вже накопичено близько 36 млрд т відходів, що становить понад 50 тис. т на 1 км² території держави. При цьому обсяги утворення промислових відходів в Україні значно перевищують кількість побутових за рівня утилізації близько 30 % промислових та близько 4 % побутових відходів. Щорічно загальні обсяги утворення відходів в Україні становлять близько 370 млн т з незначним спадом в останні роки. Брак дієвого контролю у цій сфері призводить до масового утворення несанкціонованих звалищ і численних порушень законодавства при поводженні з небезпечними відходами. За відсутності роздільного збирання практично не вирішується проблема поводження з небезпечними відходами у складі побутових. Місця складування і накопичення промислових та побутових відходів не відповідають вимогам екологічної безпеки і знаходяться в незадовільному стані.

В Україні продовжують проявлятися негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи через масштабне радіоактивне забруднення довкілля, велику кількість радіоактивних матеріалів і радіоактивних відходів на території промислового майданчика ЧАЕС і зони відчуження, що потребує безпечного поводження з ними. Як і раніше, проблемою залишається повернення до нормального життя територій за межами зони відчуження, що також зазнали радіоактивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС.

Потребує вдосконалення роботи та посилення спроможності Єдина державна система цивільного захисту. Її територіальні та функціональні підсистеми повною мірою не забезпечують оперативного збирання, оброблення, передавання та аналізу інформації про ймовірність виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, відпрацювання запобіжних заходів та пропозицій щодо їхнього проведення. Значна частина інформаційної та комунікаційної інфраструктури цієї системи вичерпала свій ресурс, є застарілою і знятою з виробництва. Система

оповіщення населення не відповідає сучасним вимогам, а її можливості зменшилися через згорання проводового радіомовлення, низький рівень залучення мобільних операторів зв'язку, Інтернет-провайдерів, телерадіоорганізацій.

Відбувається зростання екологічних загроз у зоні проведення Операції Об'єднаних Сил, спричинених російською агресією на Сході України, що характеризується значним погіршенням якості питної води, порушеннями в роботі систем господарського та питного водопостачання, затопленням шахт на окупованій території. У цілому це призводить, у тому числі, до виходу високо мінералізованих шахтних вод на поверхню і значного забруднення водоносних горизонтів. У зв'язку з військовими діями, руйнацією інфраструктури на тимчасово окупованій території, порушено екологічну рівновагу, що призвело до небезпечних змін стану навколишнього природного середовища на території, де проживало біля 5 млн осіб. Внаслідок військових дій на тимчасово окупованій території знищено, зруйновано та пошкоджено значну кількість об'єктів інфраструктури, що загрожує екологічній безпеці, здоров'ю та безпеці життєдіяльності населення. Основними загрозами є затоплення шахт та вихід токсичних шахтних вод на поверхню, загроза потрапляння їх до р. Сіверський Донець та Азовського моря, припинення роботи очисних споруд та пошкодження сховищ токсичних та радіоактивних відходів.

Враховуючи масштаби прояву і комплекс негативних, у тому числі екологічних, наслідків для Східного регіону держави, можна вважати, що проблема забруднення і деградації основних складових довкілля на Донбасі з урахуванням довгострокового впливу техногенних і соціальних наслідків має системний характер і може розглядатися як нова загроза національній безпеці в екологічній сфері.

При цьому протягом останніх чотирьох років на території військового конфлікту на Сході України практично відсутня можливість для проведення оцінки пошкоджень природних комплексів та промислових об'єктів,

проведення необхідних ремонтних і відновлювальних робіт, а також здійснення державного нагляду у сфері охорони навколишнього природного середовища. Проведення екологічного моніторингу стану території Донецької та Луганської областей з використанням експедиційних обстежень, дистанційних та інформаційних технологій із залученням міжнародних організацій з метою оцінки та прогнозу екологічної ситуації, обґрунтування та виконання першочергових захисних заходів є надзвичайно актуальним.

Пропозиції

Враховуючи сучасні тенденції і характер зміни актуальних загроз у сфері екологічної та техногенної безпеки та їх вплив на стан національної безпеки держави, уявляється доцільним рекомендувати:

Апарату Ради національної безпеки і оборони України:

- проаналізувати можливість включення до Стратегії національної безпеки і оборони України екологічних наслідків військового конфлікту на Сході України в результаті російської агресії до переліку актуальних загроз національній безпеці України в екологічній сфері;

Кабінету Міністрів України, Міністерству екології та природних ресурсів України:

- сприяти ухваленню в цілому проекту Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», в якому визначити комплекс заходів із зниження рівня екологічних ризиків для довкілля та здоров'я населення відповідно до Угоди про асоціацію України з ЄС;

- забезпечити виконання завдань, визначених у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» щодо розробки стратегічних, програмних і планових документів для різних галузей економіки України, де передбачити заходи з їх екологізації включаючи технічне переоснащення, впровадження

енергоефективних і ресурсощадних технологій, маловідходних, безвідходних і екологічно безпечних технологічних процесів;

- ухвалити законопроект «Про управління відходами», в якому визначити механізми контролю захисту довкілля та здоров'я населення через впровадження заходів із запобігання та зменшення обсягів утворення відходів, зниження негативних наслідків від управління відходами, сприяння їх повторному використанню і відновленню в якості вторинної сировини та енергетичних ресурсів;

- визначитись із створенням органу виконавчої влади, що регулюватиме сферу управління відходами та створення належної інфраструктури для поводження з ними;

- визначити економічні механізми стимулювання господарюючих суб'єктів до зменшення обсягів шкідливих викидів і відходів виробництва, впроваджують і розвивають природоохоронні та маловідходні технології;

- звернутися до міжнародних організацій ООН, ОБСЄ із запитом щодо виконання спільних екологічних обстежень критичних районів та реалізації проектів по удосконаленню та підвищенню інформаційної оперативності та повноти системи екологічного моніторингу довкілля Донбасу;

- провести спільно з науковими і виробничими установами України екологічне обстеження резервних джерел питного та господарського водопостачання Донбасу враховуючи зростання небезпеки їх забруднення внаслідок збільшення затоплення вугільних шахт.

***Кабінету Міністрів України, Державній службі України
з надзвичайних ситуацій:***

- забезпечити функціонування порядку проведення моніторингу навколишнього природного середовища підприємствами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля відповідно до Директиви № 2010/75/ЄС «Про промислові викиди (всеохоплююче запобігання і контроль забруднень)»;

- визначити комплекс робіт із створення системи моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій з урахуванням контролю небезпечних забруднень атмосферного повітря, водних об'єктів та ґрунтів;

- забезпечити укомплектування ОРС цивільного захисту сучасною спеціальною технікою і оснащенням у відповідності до обсягів покладених на них завдань з урахуванням регіональних особливостей прояву надзвичайних ситуацій різного походження;

- розробити пропозиції щодо оптимізації та приведення організаційної структури Єдиної державної системи цивільного захисту відповідно до змін адміністративно-територіального устрою держави, перерозподілу повноважень та децентралізації влади.

С. П. Іванюта
відділ енергетичної та техногенної безпеки
Національний інститут стратегічних досліджень
лютий 2019 р.